

הרב עמנואל מולקנדוב

פתח תקווה

בעניין לא תחנם בישמעאלי

בעניין נתינת מתנת חנם לישמעאלי

כתב הטור בחו"מ סי' רמ"ט: "אסור ליתן מתנת חנם לעובד ע"ז אבל מותר ליתן לגר תושב שהרי מצוה להחיותו", ע"כ. וכתב הב"י שמש"כ הטור לעובד ע"ז, לאו לאפוקי ישמעאליים אלא לאפוקי גר תושב, דהיינו שקיבל עליו שבע מצות בני נח וזהו שאנו מצווים להחיותו אבל שאר גוים כולם דין אחד להם ע"כ. והב"ח הקשה על פירושו וכתב שלפי שהמלכויות מקפידים אם יזכירו שם גוי בספרינו במקום שאיננו לכבוד ע"כ הסירו מלת גוי וכתבו במקומו לעובדי ע"ז, אבל עיקר הנוסחא בספרי רבינו היא אסור ליתן מתנת חנם לגוי ע"ש. ובאמת שכ"ה בטור דפו"ר (שנדפס בשנת רל"ה) בסי' רמ"ט, וכן בסי' רס"ו לגבי אבידת גוי ע"ש, וא"כ ודאי שגם הטור דעתו כן, מדסתם וכתב גוי ולא עובד ע"ז. ויש להוסיף שגם בסמ"ג (ל"ת מ"ח) ובסמ"ק מצוריך (מצוה קל"ג) [שלא שלטה בו יד הצנזור] כתבו שלא לחון 'גוי'. וא"כ מבואר מדברי הראשונים הנ"ל, וכן מדברי הב"י והב"ח שאיסור מתנת חנם, הוא גם לישמעאליים ולא רק לעובדי ע"ז או לנוצרים.

והנה בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' ח') שאל השואל גבי שולח אדם ירך (עם גיד הנשה) לנכרי היכי שרי, והאיכא בזה משום לא תחנם, וכתב דמיירי שגומל חסד למה שקדם "או בגוי שאינו עובד ע"ז". והשיב לו הרשב"א יפה אמרת ומקרא מלא דבר הכתוב "לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה" וכו', ע"ש. ובתשובת מהר"א פלאגי בשו"ת נשמת כל חי (סי' נ"ד), הביא ראיה מזה דס"ל לרשב"א שכל גוי שאינו עובד ע"ז אין בו איסור מתנם חנם, ותמה על הב"י ושאר אחרונים שלא הביאו את תשובת הרשב"א הנ"ל.

אולם, נראה שאין מזה ראיה. חדא, דהא השואל כתב כן והרשב"א לא השיב לו ע"ז ולא דן בזה להדיא בתשובתו, אלא השיב על עיקר הדין שיש מקרים שמותר לתת לגוי. ועוד, שאפשר שגם השואל כוונתו לגוי שקיבל על עצמו בבי"ד שלא לעבוד ע"ז, דהיינו גר תושב לפי דעת ר"מ, וכבר מצאנו בסה"מ לרמב"ם

האוצר ♦ גיליון ט"ז

בל"ת נ"א שגם פסק כן [אע"פ שבחיבור פי"ד מאיסור"ב ה"ז חזר בו]. וכיון שאין זה עיקר מטרת השואל והרשב"א לא בא אלא למצוא היכי תמצוי שיהיה מותר לתת מתנה לגוי, אפשר שלא דקדקו בזה כ"כ. ולכן אין ללמוד מזה כלל הלכה למעשה להתיר לתת מתנה לגוי שאינו עובד ע"ז, דהא בגמ' הצריכו שיהיה גר תושב ממש. מה גם שבלאו הכי צריך לדחוק בתשובת הרשב"א הנ"ל, דהא בגוי שהגיע מאומה שעובדים ע"ז אלא שהוא לא עובד ע"ז ודאי דלא מהני וצריך שיקבל על עצמו. אלא צ"ל דמיירי בישמעאלים, או באומה שלא עובדים כלל ע"ז. וכיון שצריכים להידחק ולהוסיף דברים אפשר גם להוסיף דמיירי שקיבל על עצמו וכדומה, באופן שאין נראה לסמוך על תשובה זו להתיר בישמעאלים.

עוד הביא בשו"ת נשמת כל חי (שם) את דברי הרלב"ג בפרשת ראה עה"פ לא תאכלו כל נבלה שכתב: "הנה גר שער הוא הגר שקבל עליו שלא לעבוד ע"ז וכו' ולא רצה השם יתעלה שניתן אותה לנכרי לפי שהוא עובד ע"ז ולזה לא רצתה שנהנה אותו מתנת חנם וכו'. ובתועליות בתועלת י"ז כתב שראוי שנחמול על הגר אחר שהוא גר בינינו וקבל עליו שלא לעבוד ע"ז והתועלת במה שיהיה מזה לנכרי הוא ליסד בלבנו שאין ראוי שנהנהו לתת לו מתנות חנם לפי שהוא עובד ע"ז, עי"ש". ודייק מזה מהר"א פלאגי שאם אינו עובד ע"ז אין בו איסור של מתנת חנם, עי"ש. אולם אשתמטתיה דברי הרלב"ג בשמות כ"ג ל"ג, שכתב: "והנה גר שער הכתוב בתורה הוא המקבל שלא לעבוד ע"ז, וכבר יתבאר שהוא ראוי ג"כ שיקבל שאר המצוות שנצטוו בני נח ואז נניחנו לשבת בארצנו וכו'". וכן בתועלת הד' שם כתב: "ואמנם אם קבל שלא לעבוד ע"ז ושאר המצוות שנצטוו בני נח הרי נקרא גר שער והוא אשר אמר לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכר לנכרי וכו'", עי"ש. ומפורש בדבריו דלא סגי שלא עובד ע"ז בשביל לתת לו מתנה אלא צריך שיקבל גם ז' מצוות בני נח. ואמנם אין ראייה מדבריו לאסור בישמעאלים, דאפשר שיש לחלק בין גוים שעובדים ע"ז שצריכים לקבל על עצמם גם ז' מצוות בני נח לבין גוים שמעיקרא לא עובדים ע"ז [עי' בכס"מ פי"א ממאכ"ס ה"ח], אבל עכ"פ ודאי שאין ראייה מדבריו להתיר.

ומרן הגרע"י זצ"ל בשו"ת יבי"א (ח"י יו"ד סי' מ"א) האריך הרבה בענין זה והביא גם מדברי המאירי בע"ז (כ') שכתב שכל שהוא מן האומות הגדורות בדרכי הדתות ושמודות באלהות אין ספק שאף בשאין מכירו מותר וראוי, וכבר אמרו שולח אדם

ירך לנכרי, ע"כ. וכתב שבדברי המאירי הנ"ל מבואר דלא כדעת הב"י, ואפשר שאילו ראהו הב"י היה חוזר בו וכו', עי"ש. אולם כבר האריך לנכון הרד"צ הילמן ב'צפונות' (תשרי תשמ"ט) והביא מקומות רבים בדברי המאירי שיש בהם שינויים מפחד הגויים, וכל המעיין בכל המקומות יראה בעליל שאין הם דעת המאירי כלל אלא שפחד מהגויים ולכן הוסיף כן בכל מקום, עי"ש"ב. וא"כ גם את המאירי הנ"ל אין לצרף כלל להתיר לישמעאלים.

והרמב"ם כתב בפ"ג מזכיה (היא) שאין נותנין מתנה 'לגוי' אלא לגר תושב עי"ש. והמעש"ר שם הב"ד את הב"י הנ"ל, וכתב שרבינו ג"כ לא יחלוק על זה, והא דכתב לנכרי, דהיינו שאינו מבני עמנו אף אם לא יעבוד ע"ז, עי"ש. ועוד נראה כן מהא דכתב הרמב"ם בפ"א מהלכות מאכ"ס (ה"ח) שיש הבדל בין ישמעאלים לבין נצרים לענין יי"נ – שבשאר מקומות אין ביניהם הבדל, מדלא כתב כן להדיא, ורק לגבי גזירת סתם יינם, שהיא מדרבנן, חילקו בזה הגאונים, ולא בשאר מקומות שהם דאורייתא, ולכן סתם הרמב"ם 'גוי' שכולל כל מי שאינו מזרע ישראל.

וע"כ נראה ברור שלעניין נתינת מתנה לגוים אין הבדל בין ישמעאלי לנוצרי או שאר הגויים ולכולם אסור לתת מתנת חנם.

בענין מכירת קרקעות לישמעאלי

והנה הדרכ"ת והארץ חיים (יו"ד סי' קנ"א) הביאו את דברי הר"ב מזבח אדמה שאיסור לא תחנם גבי לתת לגוי חניה בקרקע הוא רק בעובדי ע"ז ולא בישמעאלים, אף שלגבי מתנת חנם מבואר בב"י בחו"מ (סי' רמ"ט) שאסור אף לישמעאלים ושכן נהגו כמה גדולים, עי"ש. והאריך בזה בשו"ת יבי"א (שם) לבסס הדבר ושכן הסכימו כמה אחרונים, עי"ש. והנה מצאנו בדברי היעב"ץ בספרו לחם שמים בריש מסכת ע"ז שכתב להדיא לא כך, וז"ל: "דודאי לא שנא כריתת ברית לא שנא חניה בקרקע הכל דבר אחד – בא"י דוקא הוא דאסירי 'בין שבעה אומות בין שאר אומות' ולא חלקה תורה בדברים הללו וכו', כי כל החונה בא"י 'ואינו מישראל' הרי הוא בכלל אותן עממין שאסרה תורה ואמרה לא תחיה כל נשמה

בא"י 'אם אינה מקבלת אמונתנו ונכנסת בכריתנו וכו', עי"ש. ומבואר להדיא שכל שאינו מישראל אסור לתת לו חניה בקרקע.

והנה הר"ב מזבח אדמה שם הב"ד את הכו"פ בפ"י שכתב: "ומסתברא שעכשיו שהארץ היא ביד ישמעאלים בחטאינו שמשכיר אפילו מקום שהוא ראוי לדירה לישמעאל שהרי אינו עובד ע"ז שיכניסנה שם וכמו שקדם, אבל לערלים שהם עובדי ע"ז נראה שאינו יכול להשכיר הרגיל לדירה, והכותי כגוי לפי התוספתא דלקמן, אבל למכור להם בתים או שדות בא"י כלל כלל לא משום לא תחנם", ע"כ. וכתב הר"ב מזבח אדמה שפירוש דבריו מש"כ למכור להם היינו לערלים עובדי ע"ז. ומש"כ כלל כלל לא, היינו אפילו אינו בית דירה, עי"ש. אולם כבר כתב בשו"ת יבי"א שם שאין נראה כן, ואדרבה פשט דבריו נראה דקאי גם על הישמעאלים, שהרי עיקר הקטע קאי על הישמעאלים שלהשכיר להם מותר וע"ז אומר שלמכור כלל כלל לא. וכן פירש בפשיטות הפאת השלחן (פ"א סי"ט), וז"ל: "והאידנא שא"י תחת הישמעאלים מותר להשכיר אף מקום שראוי לדירה לישמעאל אבל לא לעובדי ע"ז, ולמכור לכולם אסור [כפתור ופרח]", ע"כ. ומבואר להדיא שכלל כלל לא דקאמר היינו לכל סוגי הגויים, ולא את כל סוגי הדירה, ופשוט.

ועוד ראיה יש לזה מדברי הרמב"ם בפה"מ (דמאי פ"ו מ"ב), דאיתא שם "החוכר שדה מן הגוי מעשר ונותן לו", וכתב הרמב"ם שזהו קנס משום שכתבו לא תחנם, ובא הקבלה לא תתן להם חניה בקרקע ולפיכך נדחוק אותם שלא ישכרו אותה ממנו עד שיצטרך למוכרה, ע"כ. וכ"פ הרמב"ם בהלכות מעשר (פ"ו ה"י) בסתמא עי"ש, ולפי דברי הר"ב מזבח אדמה שמותר למכור לישמעאל, נצטרך לומר שהחוכר מישמעאלים לא קנסו אותו ולא מעשר ונותן לו, וזו לא שמענו ולא אמרה אדם מעולם. ועוד, דהא גם שם כתב הרמב"ם 'מן הגוי' ולא מן העובד ע"ז, וא"כ כולל גם ישמעאלים. ובר מן דין, החילוק בין מתנה, שאסור גם לישמעאלים כמו שהסכים המזבח אדמה עפ"י הב"י, לבין חניה בקרקע אינו נראה, דהא כולוהו מחד פסוק ילפינן, ואיך אפשר בסברא בעלמא ובאומדנות לחדש חילוקים אלו בדברים שצריך עליהם גמרא או לפחות ראשונים שיחלקו כן.

וע"כ נראה ודאי שגם לישמעאלים אסור למכור קרקעות או מחובר לקרקע בא"י ואין להקל בזה.

האם ישמעאלים חשיבי עובדי ע"ז

ועוד יש להוסיף שבעיקר הדין האם הישמעאלים חשיבי עובדי ע"ז או לא יש בזה מחלוקת, ורבים מהראשונים ס"ל שהם עובדי ע"ז גם בזמנינו. דהנה בזמן חז"ל ודאי שהם היו עובדי ע"ז, כמבואר בע"ז י"א ע"ב: "חמשה בתי ע"ז קבועים ומהם נשרא שבערביא". ופירש הערוך (ערך נשר): "פירש גאון יש בערביא בית - ובית ע"ז היא, ואית בה אבן וחקוק עלה וסגדין לה", ע"כ. ובהמשך הגמ' שם: "חגתא דטייעי לא קביעיי". ופירש הערוך (ערך חג): "פי' יום אידם של ערביים", ע"כ. וכ"כ ר"י אלמאדארי שם: "בחגתא דטייעי - חגאג על אעראב, כלומר שהיו הישמעאלים חוגגין לבית ע"ז שלהן", ע"ש. אלא שנחלקו הראשונים האם גם בזמנינו הם עובדים ע"ז או לא.

דהנה הרמב"ם בתשובה (מהדורת י' בלאו סי' תמ"ח), בתשובתו לר' עובדיה הגר, האריך בכך שהישמעאלים אינם עובדי ע"ז בזמנינו, וזת"ד: אלו הישמעאלים אינם עובדי ע"ז כלל וכבר נכרתה מפיהם ומלכם והם מייחדים לאל יתעלה וכו', ואם יאמר אדם שהבית שהם מקלסין אותו בית ע"ז הוא וע"ז צפונה בתוכו שהיו עובדין אותה אבותיהם - מה בכך, אלו המשתחווים כנגדו היום אין לבם אלא לשמים וכו', ובאמת שהיה לישמעאלים מקודם באותם המקומות שלשה מיני ע"ז פעור ומרקוליס וכמוש והם עצמם מודים בדברים אלו היום וכו', אבל הישמעאלים היום אומרים זה שנפרע ראשנו ושלא נלבש בגד תפור בתפירות הוא כדי להכנע לפני האל יתעלה ולזכרו היאך יעמוד האדם מקברו, וזה שנשליך אבנים מפני השטן אנו משליכים אותם כדי לערבבו, ואחרים מפקחיהם נותנים טעם ואומרים צלמים היו שם ואנו רוגמים במקום הצלמים כלומר שאין אנו מאמינים בצלמים שהיו שם ודרך בזיון להם אנו רוגמים אותן, ואחרים אומרים מנהג הוא. כללו של דבר אע"פ שעיקר הדברים יסודם לע"ז אין אדם בעולם משליך אותם האבנים ולא משתוה לאותו המקום ולא עושה דבר מכל הדברים לשם ע"ז וכו', ע"ש"ב. וכ"כ הרשב"ץ בח"ג (סי' קל"ג): "הישמעאלים אינם עובדים ע"ז שיהיה תקרובת שלהם

האוצר ♦ גיליון ט"ז

זבחי מתים, וכ"כ הגאונים, אע"פ שבזמן רז"ל היה זבחם זבחי מתים כדאיתא בפ"ב דחולין ובפ"ק דע"ז, עי"ש [וע"ע לקמן בדעת הרשב"ץ].

אולם מצאנו ראשונים רבים שמבואר בדבריהם שגם האידנא חשיבי הישמעאלים עובדי ע"ז. הנה מדברי הערוך לעיל בשם גאון נראה שלא השתנה דהא כתב 'יש' בערביא וכו', ונראה שגם בזמנו היה כן וכך דינם. ובספר האשכול (אלבק, ח"ב עמ' 78) בשם גאון כתב: "כך ראינו ישמעאלי האידנא עובד ע"ז הוא ואינו מכיר שהוא עובד דאמור רבנן חמשה בתי ע"ז קבועים הם ואחת מהם נשרא בערביא, הלכך אע"פ שאינו מנסך עובד ע"ז הוא", ע"כ. ומבואר להדיא שהרגיש בחילוקו של הרמב"ם שהם אינם מכירים בכך שהם עובדים ע"ז, ואעפ"כ דנם כעובדים ע"ז. והאבן עזרא בדניאל (י"א ל') כתב: "יש במיכ"א (-מכה) שיקוף עד היום והלא מרקוליס שאליו יחוגו כל ישמעאל ממזרח וממערב לזרוק אבנים שם וכו' ולא סרו אנשי מיכ"א למשמעתו עד שנשבע להם שלא יסיר עבודת מרקוליס וכו'", עי"ש. וכבר הזכיר את דעתו הכו"פ בפרק ה' גבי יי"נ של ישמעאלים, וז"ל: "ואם תאמר שהוא עובד ע"ז ר"ל למרקוליס וכמו שכתב ראב"ע בפירושו דניאל, מ"מ אינו מנסך שהיין חרס לו בכל נימוסיו וכל כיו"ב מקום שאין לחוש אין חוששין וכו'", עי"ש". וכן מדויק מדברי הסמ"ג (ל"ת קמ"ח) שכתב: "ויינן של ישמעאלים ומגען שאומרים עליהם שאין מנסכין אסור בשתיה וכו'" עי"ש, ומבואר שלא כתב שאינם עובדים ע"ז אלא שאינן מנסכין ולכן יינם מותר בהנאה. וכ"ד הסמ"ק במצוה ל"ח [לפי נוסח הסמ"ק מצורף שלא צונזר], וז"ל: "לאבד שם ע"ז דכתיב ואבדתם את שמם, וזה נוהג בזה"ז אם יכבשו בני ע"ז של בני אדום או יכבשו ע"ז של בני ישמעאל וכו' מצוה לישראל לאבד אותה עי"ש. וכן במדרש לקח טוב (סוף פרשת חוקת) עה"פ אבדת עם כמוש כתב וז"ל: "זה כמוש שקוף אשר במדבר והוא אבן שחורה דמותה כדמות אשה שחורה והיא בתוך הבמה והיו הולכים אליה להשתחוות לה מואב וכל סביבותיה וכו' והוא בלשון ישמעאל מכה ע"ז שהיא במדבר והולכים אליה עמים רבים ואחד מאלף אין חוזרין וכבר התחיל להתבטל" עי"ש. ומבואר שבזמנו עדיין נהגו בזה וחשיב ע"ז אלא שהתחיל להתבטל [וע"ז אמר אבדת עם כמוש]. וכ"כ היד רמה בסנהדרין (ס' ע"ב) וז"ל:

(א). היעב"ץ בהגהותיו לאגרות הרמב"ם [שנדפסו ב כתב העת סיני, כרך ל"ה] על תשובת הרמב"ם הנ"ל הביא שהראב"ע הנ"ל ס"ל שלא כרמב"ם, וכתב שתשובתו של ר"מ בזה צ"ע.

"והזורק אבן למרקוליס שלש אבנים יש בעיר ששמה מכה זו בצד זו ואחת על גביהם ונקראין מרקוליס ועבודתה בזריקת אבנים ואע"פ שאין עבודתה בזריקה גרידא עד שיגלח את ראשו ואת זקנו ויזרוק בין שוקיו לאחוריו – כיון שעבודתו בזריקה כי זריק ליה מ"מ מיחייב", ע"כ. והמאירי בע"ז (נ"ז ע"א) כתב שחכמי ספרד חולקין בה [ואוסרין יין של ישמעאלים ואף במגע ביין שלנו], שהרי מצינו בפרק ראשון שהוא מונה בכלל ע"ז גישרא שבערביא עי"ש. וכן מתבאר מדברי הכוזרי בח"ד (אות י"א), שהביא אותם הרשב"ץ במגן אבות (ח"ב פ"ד) הנקרא קשת ומגן, וז"ל: "בעוונותינו נמכרנו לישמעאלים כאשר רמזה לנו התורה ועבדתם שם אלהים אחרים עץ ואבן ובא התרגום המקובל ותפלחון תמן לעממיא פלחי טעוותא אעא ואבנא, והעץ הוא עץ התלוי והאבן היא אבן הרגימה בחגיגתם כמו שפירש החכם בעל הכוזר" ע"כ, ומבואר שגם בזמנו חשיב לישמעאלים עובדי אלהים אחרים.

והנה מדברי הראשונים הנ"ל מבואר שהישמעאלים הם עובדי ע"ז ממש, אולם מצאנו בחידושי הר"ן לסנהדרין (ס"א ע"ב) שגם ס"ל שהם עובדי ע"ז, אולם ביאר זאת בדרך אחרת וז"ל: "ולמדנו מכאן שהקדשים של גוים וגם המשוגע של הישמעאלים אע"פ שאינם טועים אחריהם לעשותם אלהות מ"מ הואיל ומשתחווים לפניהם השתחואה של אלהות דין ע"ז יש להם לכל דבר איסור של ע"ז, שלא בהידור בלבד הם מתשחווים לפניהם שאין הידור למתים אלא כענין עבודה של אלהות היא עבודתם", ע"כ. ומבואר דס"ל שאף לפי סברת הרמב"ם, שאינם עושים את האבנים וכדומה אלהות, מ"מ כיון שהם עושים עבודה של אלהות חשיב עובדי ע"ז ממש לכל דיניהם.

והנה יש ראשונים דס"ל שיינם של הישמעאלים אינו אסור בהנאה משום שהם אינם עובדי ע"ז, אולם אעפ"כ נראה מדבריהם שזהו רק לענין סתם יינם, בגלל שאינם מנסכים אבל לשאר דברים חשיבי עובדי ע"ז. הנה בתשובת רה"ג בספר האשכול (אלבק, ח"ב עמ' 74) כתב וז"ל: "הרבה יש מהישמעאלים בדורו של רב יהודאי גאון ז"ל שיצאו מהאמגושים והודו למי שאסר את היין ועדיין לא היה לבם נקי מן האמגושות שהן מנסכין יין, ואף דור אחר ושלישי היו רופפין ונשאר בהם כלום מן הדת הראשונה והיו חוששין ממגען לנסוך, וכשישנו הדורות לא

נשאר בהם כל עיקר מאותו השיור כלום ומי ששותה יין רואין אותו כעושה תועבה ואין בעבודתו זכר לו, אבל אם הם נצריים יש בהן חשש הרבה כי הם מנסכין את היין, עי"ש. ומבואר שלא כתב שהישמעאלים אינם עובדי ע"ז כלל אלא שאינם מנסכים יין לע"ז, לאפוקי מהנוצרים, אבל עובדי ע"ז הם. וכן מדוייק מדברי רה"ג שהביא רי"צ"ג בהלכות הבדלה (עמ' י"ז) שכתב: "הני ישמעאלים דיתבין ביניהון לא חזינן מסיבתן לע"ז ומברכין על בשמים שלהם", ע"כ. וכ"ה בסתמא בספר האורה לרש"י, וכ"כ ר' מנוח בפ"ט מברכות (ה"ט) בשם גאון, הרי שלא כתב שאינם עובדי ע"ז אלא שאין מסיבתן לע"ז, אבל כשהולכים למכה וזורקים אבנים וכדו' חשיב ע"ז. ובתשובת הגאונים (אסף, תרפ"ט, עמ' 188) הביא תשובת גאון וז"ל: "אבל הני ישמעאלים דלית להו צלמין לע"ז ולא מחוו דקא פלחו אלהים אחרים טובא קא מקלין רבנן במיליהון ביי"נ ובין בהני מילי דיום אידם", ע"כ. וגם מזה מדוייק שרק לענינים אלו מקילים בהם משום שאין דרכם לעבוד לצלמים וכדומה, אבל לשאר דברים שתלויים בשם עובדי עבודה זרה – שפיר חשיבי עובדי ע"ז, דסגי במה שעושים פעולות ע"ז כשהולכים למכה ומשתחיים וכדומה.

וכחילוק זה נראה מעוד ראשונים. דהנה הריטב"א בע"ז נ"ז כתב שהישמעאלים שאינם עובדין ע"ז כלל אפשר לדון להתיר מגעם בהנאה וכו', עי"ש. אולם בפסחים כ"ה ע"ב [והובא בשו"ת הרדב"ז סי' אלף קס"ג] כתב וז"ל: "והוי יודע שאמונת הישמעאלים אע"פ שהם מייחדים את השם ע"ז גמורה חשיבה ליהרג ואל ימיר, שהרי המודה באמונתם כופר בתורת משה שאינה אמת כמות שהיא בידינו, וכל כיו"ב ע"ז גמורה היא וכו'", עי"ש. ובשו"ת פרח מטה אהרן (ח"א סי' פ"ו) דן לענין חדשי הבחנה במי שהשתמד ובתוך הדברים הביא את דברי הריטב"א הנ"ל וכתב: "הרי שהשוה דינם של בני ישמעאל לשאר הגוים עובדי ע"ז וכו' וכיון שהם שוים בכל מכל וכו'", עי"ש. וכדי שלא יסתרו דבריו נראה שהחילוק הוא כנ"ל, שמה שכתב הריטב"א בע"ז שאינם עובדין ע"ז כלל – כונתו שאינם מנסכים יין לע"ז, וכמ"ש רה"ג הנ"ל וכמו שהבאנו לעיל בשם הסמ"ג, ולכן יינם אינו אסור בהנאה, אבל הם עצמם חשיבי עובדי ע"ז ולכן צריך ליהרג ולא לעבור בהמרה לדתם. וא"כ נראה ברור שגם לעניין לא תחנם וכדומה חשיבי עובדי ע"ז גמורים.

ובדעת הרשב"ץ יש לעיין, דהא הבאנו לעיל את דברי הרשב"ץ בתשובה שכתב שהישמעאלים אינם עובדי ע"ז שיהיה זבחם זבחי מתים עי"ש, וכ"כ בח"א (סי' י"ד) לגבי יי"נ, וז"ל: "לא לו הישמעאלים כבר הסכימו הגאונים שאין מגען אוסר בהנאה דלאו עובדי ע"ז הן ואין מנסכין יין שהרי היין הוא מאוס להן ואסור וכו'" עי"ש. וכ"כ עוד בח"ב (סי' מ"ח) ובח"ג (סי' קמ"ח) עי"ש. ויותר מזה כתב בספרו יבין שמועה (הלכות שחיטה), וז"ל: "גר תושב והוא גר שער שאוכל נבלות שנאמר לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה והוא הגוי שקבל עליו שלא לעבוד ע"ז כגון אלו הישמעאלים וכו'", עי"ש. ומבואר שהישמעאלים יש להם דין גר תושב. אולם בספרו קשת ומגן (שם) כתב וז"ל: "כי חגיגה שהם עושים במכה דוגמת עליה לרגל היא להחזיק באמונת מרקוליס שהיתה גם ברגימת אבנים ובאמונת פעור שהם כורעים ראשם בארץ ומגביהים האחוריים וגם באמונת כמוש שהיתה עבודתו לעמוד עליו בבגד בלתי תפור גלוי הראש" עי"ש, ומבואר דס"ל למעשה שגם בזמנו הם מחזיקים באמונת ע"ז הנ"ל, וצ"ע.

וא"כ מתבאר מהנ"ל שאע"פ דקי"ל שאין יינם של ישמעאלים אסור בהנאה - אין זה מחייב דסבירא לן כדעת הרמב"ם שאין הישמעאלים עובדי ע"ז כלל אלא רק לענין יי"נ כיון שאינם מנסכים, ואדרבה דעת רוב הראשונים שהישמעאלים דינם כדין עובדי ע"ז גם בזמנינו, ועכ"פ ספיקא דאורייתא הוא, וכ"ש בענין לא תחנם שפשטות הדברים שגם לישמעאלים אסור וכנ"ל.

